

Anyag és eszme – organikus formák a faluházépítésben

Sárospatak művelődésházának a nagyterme számomra ikonikus kép. Mintha angyalok ülnének. Tudjuk: amikor együtt vagyunk, akkor nemcsak mi magunk vagyunk. Amikor a közösség teréről kell beszélni, akkor nagyon egyszerű dolog lenne, ha csak arról beszélnék, hogy az organikus faluházak milyen nagyszerűek, mennyire kifejezőek és mennyire szépek, és mennyire jól érzik magukat az emberek. Egyszerű dolog lenne, csak az az érzésem, hogy nem biztos, hogy túl sokra mennénk, noha nosztalgikus hangulata lenne. Ám mi sem áll távolabb tőlem, mint hogy ilyenről beszéljek. Arról szeretnék önökkel egy-két gondolatot megosztani, hogy milyen lett a világ az alatt a harminc év alatt, amióta én építésként dolgozom.

Ez a világ nagyon sok mindenben változott. Ha sarkítva akarok fogalmazni: egy csendes mosolygós háború folyik ma is. Csak éppen nem lövedékek és gránátok repkednek, hanem eszmék és ideológiák. Sokkal súlyosabban, mint azt valaha is megértük.

„A FÉNY nevében halványul a HIT
S kihunynak a Fények

Az ÉSZ nevében lefojtják a LELKET
S csődöt mond az Értelem ....

A TESTVÉRISÉG nevében apad a SZERETET

S széthull a Testvériség....

A SZAVAK jelentését kutatva felejtjük az IGE jelentését

S mit sem mondanak Szavaink

A MŰVÉSZET nevében száműzik a FENNSÉGET

S rangját veszti a Művészet”

Az idézet Kemény Bertalan könyvének a fülszövege – gondolom, önök jól ismerik ezt. Ezek a sorok korántsem elkeserítőek, hanem erőt adnak, mert ott vannak azok a szavak, amelyeket nem szabadna elfelejtenünk. És ott vannak, és ott visszhangoznak Plesz Antal szavai is, aki azt mondta, hogy az építés az emberépítéssel kezdődik. Ha tovább folytatom a gondolatot, a ház csak apropó, egy burok. Mi hát ez a burok? Pusztán valamilyen fajta praktikus burka egy tevékenységnek, amelyben jó helyen van a székra, és rá lehet látni a színpadra, vagy ennél több? Mit érzünk, amikor egy térbe belépünk? Mit éreztünk akkor, amikor először otthonunkból kiszakítva a szülőnk elvitt egy óvodába és otthagyt „gonosz” módon? Mit éreztünk? Mi volt az illat, ami kitörölhetetlenül ott maradt a tudatunkban? Mit

érezünk, amikor ránézünk egy falra? Tapintjuk, érezzük a hideget és érezzük a meleget. Érezzük egy ház illatát, ugye? Mint Hermann Hesse Pusztai farkas elején mondja Harry Haller: „Nicsak, milyen jó szag van itt...”

Makovecz Imre hitvallása – és az alaptézis, amiről én is beszélni szeretnék –, hogy az építéset, és különösen a közösség építészete nem pusztán vizuális műfaj. Nem annak a kérdése, hogy szép, praktikus-e egy ház, ennél jóval, de jóval több. Az alapkérdés számomra az – és mindig is az volt, azt tanultam a Mestertől –, hogy egy épületnek szólnia kell-e valamiről. Ha azt mondjuk, hogy nem, mert egy épület pusztán egy praktikus valami, akkor ez lenne életem legrövidebb előadása, és már mehetnék is haza. Ha azt mondjuk, hogy talán valami másnak is kéne lennie, talán egy érzésnek: amikor belépünk a Mester egy templomába vagy faluházába, és egy picit, csak egy nagyon picit megváltozik a tartásunk; kihúzzuk magunkat, és azt a horizontot, ami sokszor a cipőnk orra, vagy csak két méterre előttünk van, azt felemeljük. Én azt gondolom, hogy a tereknek ilyennek kell lennie.

Vajon honnan vette Makovecz Imre ezeket a tereket? A steineri gondolkodásból és megfigyelés-

Csenger, szolgáltatóház

ből, a Kós Károly-i magatartásból és a wrighti építészetből. Makovecz Imre a tereit nem a történelmi építészet egyenes folytatásaként fogalmazta meg, nem stílben gondolkodott, de nem tagadva a folyamatot egy egyértelmű formavilágot hozott létre. Ez a megjelenítés részben következménye volt az elmúlt korok építészetének, mindannak eszenciája. De igazi forrása sokkal mélyebb: az épületekből és terekből jött, az építészet szavaiból, a népművészeti minták szerkezetelemzéséből. És itt szeretném hangsúlyozni: a szerkezet elemzéséből, nem azok felnagyításából, nem pingálásából, hanem abból a valódi, mély, univerzális tartalomtól, ami egy nemzet művészetén keresztül megjelenik. Amely egyszerre nemzeti és a miénk, mert a mi ízünk, a mi hangunkon szól, de egyben univerzális is. Ez a megjelenési forma a különböző kísérletekből, ha tetszik, majdnem tudományos kísérletekből eredt, a mozgásformák elemzéséből, amely arra próbált választ

találni, hogy mi az a minimál tér, mi az ember tere. Megjeleníthető-e az a dolog, amit ezoterikusan aurának hívunk? Amit érzékelünk, ha valaki idejön hozzánk, és húsz centiről beszél – kivéve, hogyha az a kedvesünk és suttog –, akkor baj van, ugye? És aki tíz méterről köszön, azzal is baj van az adott szituációban.

Mi a mi terünk? Mi a közösség tere? Ahhoz, hogy ezt a kérdést meg tudjuk válaszolni, Makovecz Imre munkacsoportokat hozott létre. Ahogy Plesz Antalt idéztem, az építés az emberépítéssel kezdődik. És kísérleteket végzett – többek között Fekete György elnök úrral együtt. Oktatási kísérleteket, melyek megmutatták miként lehet a vizuális kultúrára nevelni gyerekeket, mi is valójában az építés? Az építés egy ősi indíttatás, ha tetszik, fészekrakó ösztön bennünk. Így épült a Tokaji Közösségi Ház, talán az első igazi, nomád építőtábor Magyarországon – a Bodrog és Tisza találkozásánál, és így jöttek létre a későbbi közösségek is.

Makovecz Imre egész élete során különböző közösségeket hozott létre – a Visegrádi építésztábor 1991-es képe nekem személyes emlék, hisz ebben az időben és ebben a táborban találkoztam Makovecz Imrével. Másodéves egyetemisták, és épp elégünk volt mindentől. Makovecz azt mondta: „Nem nyavalyogtok, először bárcát kell szerezni, majd utána... utána beszélgetünk. Először ezt végezzétek el. De itt vannak a nyári táborok”. És amikor megkérdezték, hogy mi a lényege ezeknek a visegrádi táboroknak, a tőle ismert lakonikus rövidséggel annyit mondott: hogy ne vágják az egymás lábába a csákányt. (A *ne vágják* helyett egy kicsit rusztikusabban fejezte ki magát.)

Ebből a társaságból iroda lett, a Mester mellett maradtunk, megtisztelt azzal, hogy kollégái lehettünk. 1989-ben megalakult a Kós Károly Egyesülés. Elsősorban építészekből, de kertészekből, tájtervezőkből, kivitelezőkből, sőt kémikusokból álló csapat, amely egy posztgraduális képzést, egy

vándoriskolát működtet, amelyben a középkori céhlegények mintájára vándorolni kell félévente más-más helyre, különböző munkamódszereket megtanulni. 2003-ban Elzászba hívták meg a társaságot, hogy építsen valamit egy falumúzeumban. Sajátos az a módszer, amivel készült ez a pályamű: van egy helyi pályázat, és aki megnyeri, aznap nagyon boldog és büszke, de utána rá fog jönni, hogy feladatot és munkát nyert, holnapról ő a főnök. Neki, mint vezetőnek kell a konfliktusokat elsimítani és rendezni, és kompromisszumokat kötni a társaival, nyitottnak maradni az ő gondolataikra is.

Más alapokon, de ugyanilyen módon jöttek létre azok a kalákák, amelyeket Herceg Ágnes és Illyés Zsuzsa kezdett el szervezni Erdélyben két évtizede. Ezeknek a kalákáknak már számos ága-boga van, önálló létre keltek, önálló kis hajtások sarjadtak belőle. Ilyen munkaközösségnek tekintem a Magyar Művészeti Akadémiát is, amelynek

Isten kegyéből és a Mester akaratából tagja lehetek.

A közösség terei nem pusztán helyek, ahogy az elején mondtam, hanem valamilyen síkon kifejezései a közösségnek. Valamilyen lenyomataként, formájaként tudom értelmezni őket. Az átláthatóságokat, az emberekre gyakorolt hatást, a részletgazdagságot. Ma egy olyan világban élünk, amelyben nem foglalkozunk a részletekkel, a szerethető dolgokkal, mert egy – hogy mondjam? – ésszerű világban élünk.

Makovecz Imre mélyre ásott, nagyon-nagyon mélyre, olyan mélyre, amiről mindig az az érzésem – és nagyjából ez is a hitvallásom –, hogy amit nekem sikerült belőle picikét megértenem, az nekem egy életre elég lesz, hogy kifejtsem. Vannak ilyen építészek, akik programalkotó emberek. Ezekből a programokból olyan házak, olyan terek jöttek létre, amelyek antropomorf jellegűek. Mint ha a belsők lennének valamilyen

módon kifordítva. Nem is jó szó hogy „mintha”, ezek nem metaforák, ezek a valóságok. Nem *olyan, mint*, hanem *az*. Ez borzasztó nagy különbség.

A faluházak építése a '80-as évek közepén indult. Amikor mi Makovecz Imre mellé kerültünk a Makonába, akkor annyi volt, hogy fiatal kezdő építészként mindenki kapott egyet. Birkóztunk, birkóztunk ezzel a világgal, hallgattuk Bekét, hallgattuk Varga Tamást, hogy hogy is kell ezt megformálni, mi a közösségépítés alapja. Ne felejtsek el: nem volt előképünk, azért kőkemény szocializmus volt: a „műházban” volt egy dobogó, egy asztal, mögötte hat szék és ott elmondták a tutit. A faluházak nem ezek, szellemileg, strukturájukban ennek ellentettjei Nos, ezeknek a közösségi tereknek – a legekleatásabb példa Kakasd, amit önök nyilván jól ismernek – van egy dramaturgiája, egy története. Mit mondott a Mester? Azt mondta, hogy ez a kétnemzetiségű falu, lakói még

Lajosmizse, kulturális központ

Zsámbék, Tündérvilla óvoda

ötven évvel ezelőtt bicskázták egymást a bálokon. Két irányból kell hát megközelíteni, az egész történetet – a délvidéki mézárólástól és népi táncoktól kezdve mindenén át. Az egyik oldala a svábok. Mihez értenek a svábok? A rendszerességhez, a pénzhez, a közigazgatáshoz. Tehát ott van a bank és ott van a polgármesteri hivatal. Mihez értenek a székely atyafiak? A közösségépítéshez, a mulatáshoz, a lélekhez – az „érezni”-hez. Tehát a nagyterem a székelyeké. És mi van ott, ahol a kettő ízesül és találkozik? A kocsmá. Mert az az a kulturális rész, ahol ezek a súrlódások elcsitulnak. Vagy sokszor, ha kicsit többet isznak, akkor fölérősödnek, de ott lehet koccintani is. Ott lehet azt mondani, hogy jól van, akkor legyen meg neked az igazad.

Dunaszerdahely – ez az a város, ahol Makovecz Imre a teljes városarculatot újraálmodta. A kiindulópont: tízeletemes panelházak, egy szétbombázott magyar kisváros, egy főtér, ahol senki nem jár, ahol sötétedés után egy asszony nem mer végigmenni. És lehet, hogy anakronisztikus, abszolút az amit a Mester alkotott: az elpusztított szigetközi kisvárost, mint díszletet odatette a tízeletemes, szürke lakóházak előtt lévő lapostatós boltok elé, fehérre festette. Igen, egy

díszlet, de mindez nem érdekes. Viszont azóta járkálnak az emberek, azóta szeretnek ott lenni, mert harminc méter magasság nem emberi lépték. Öt méter magasság igen. Kapuk, részletek, fák, finomság, amit meg lehet simogatni, ami mellé oda lehet dőlni, az az emberi lépték.

Talán az egyik legerősebb és a legnagyobb nemzetközi ismertséget hozó munkája a Mesternek a sevillai magyar pavilon, ahol a közösség formája és a dramatikája mutatkozik meg. A pavilonban a magyar nemzet közössége a tor-

nyok közti szűk, háromméteres falakban jelenik meg, suttogásokban, gyereksírásban, egy altatódalban, egy Trabant beindításában, egy ló nyerítésében. Mindenben, ami bennünket körbevesz. Talán az egyik legjobb példája annak, amit mondtam, hogy nem pusztán vizuális tér, hanem a fa illatával, a hangokkal, a megtapintható részletekkel minden érzékünket megszólítja az épület. A pavilont meglátogatta a walesi herceg is – akkor már ismerte Makovecz Imre építészét, sőt Magyarországon találkozott is vele, mikor itt volt látogatóban '89-ben –, és ezeket a szavakat írta le a mesternek, melyek véleményem szerint jóval túlmutatnak egy udvarias levélen:

„Úgy érzem, a pavilon a józan gondolkodás őrtornya egy materialista és középszerű világ örvényében. A pavilon a hit, az összhang és mindenekelőtt az igaz humanitás szimbóluma. A legemlékezetesebb számomra a fa illata, a toronyban a faszervezet pusztán hagyott csodálatos látványa volt. A fa gyökereivel az üvegfödémbe ágyazva egy igaz tehetség zseniális ötlete, és én szeretnék teljes szívből, a legmelegebben gratulálni önnek... igen nagy

Polgár, orvosi rendelő

Budakalász, faluház

baj, hogy az ember többsége, úgy tűnik azzal áltatja magát, hogy a mai világban a technológia az egész élet alapja, semmint annak csak egy hasznos és fontos aspektusa.”

A faluházak. A Magyar Művelődési Intézetből (a Nemzeti Művelődési Intézet jogelődje – szerk.) – leánykori nevén Népművelési Intézet – indultak ezek az akciók. Említsük meg a faluház-mozgalom további jeles alakjait is, hiszen az ő szellemiségükkel lesz teljes a kép: Beke Pál, Varga A. Tamás, Vattay Dénes, Balipap Ferenc, Péterfy Ferenc, Vercseg Ilona... Az első és az ikonikus faluházak Zalaszentlászlón (Makovecz Faluház), illetve Sárospatakon épültek (A Művelődés Háza).

Másik szép példa a baki faluház. Tudják, hogy a baki faluház felülről nézve miért sas alakú? Előtte áll egy Trianon emlékmű, amiről leverték a komcsik a turult. Erre azt mondta Makovecz, hogy jó, akkor most csinálunk egy madár

lakóházat, na ezt próbáljátok meg leverni! Mindegyikben ott van a történet. Ceglédpusztán a faluházat német vándorácsok építették. A nagykállói harangodi Téka Tábor épületeit a MAKONA építésziroda részéről Ekler Dezső vitte végig főépítésként. Kelet-Magyarország legnagyobb hagyományörző táboraként azóta is működik, és azóta is sikeres. Talán nem szerénytelenség építésként azt állítani, hogy ezek az épületek is hozzájárulnak egy-egy ilyen történet sikeréhez, tudniillik hirdetnek valamit. Nem hiszek benne, hogy egy épületnek semlegesnek kellene lennie, és majd a benne folyó tevékenység fogja megtölteni tartalommal. Ilyen nincsen. Lehet semleges csajozni? Nem, hiszen az élet nem semleges. Biztos vagyok benne, hogyha a harangodi Téka Tábor egyik részvevője megmutatja egy ismerősének, hogy nézd, itt voltam, akkor azt az embert is megfogja a hely szelleme, egyedisége, kíváncsivá teszi, és odamegy.

Meglepve láttam itt a Kölcsey Ház előcsarnokában felállított kiállításon a tápiószzelei faluház fényképét – ez már az én művem. Egy kicsi kis kúria mellé kellett egy hosszú termet, egy nagytermet építeni. És lényegét tekintve ott a faluban talált egyik tornácmotívumot variáltam, amíg kijött belőle nagytással, csűrőssel, csavarással egy faluház, hogy ne idegen formát hozzak, hogy ne idegen kalapot tegyek a falu fejére.

Befejezésül egy történetet szeretnék önöknek elmesélni, a budakalászi faluház példáját. 1995-ben terveztem – az „alapanyag” egy lapos, földszintes, befejezetlen munkásegyleti ház volt, aminek orrán-száján folyt a víz befelé. És befutotta a vadszőlő. Ezt kellett nekem megbővítenem elég lehetetlen körülmények között: például a lehető legrosszabb helyen, a sarkán volt a bejárat, sok funkciót is kellett bele tenni, például könyvtárat, sportkört... Arra gondoltam, hogy csináljak mellé egy aulát: ha már

Tápiószéle, faluház

ilyen irracionális a közlekedés, az eleje kapjon egy méltóságot, s a belépőt megérintse egy pozitív aura.

Két fontos momentumot szeretnék kiemelni. Az egyik az, hogy egy gyönyörű vadszőlő borította be az épületet. Én nagyon utálok azt a világot, amelyben mindaz, ami szép és megvan, azt kivágjuk tövestül, hogyha nem praktikus, és majd utána befűvesítik. A másik az, hogy a hátsó kertek tele vannak a „majd jó lesz még valamire” haszonanyaggal. Amit két évente mindig más gúliba pakolunk, és a megváltó profán emlegetése mellett ide-oda tologatjuk, de soha nem fogy el, „csak jó lesz majd valamire”.

Én ezeket a köveket elkértem a falusiaktól, és beépítettük a faluházba. Van így a házban egy sváb kapuzábé, jellegzetes, egy kőből faragott kerékvető, a katolikus templom volt a szegletköve és egy korlátdarab, a szerb templom a kerítése. A falak belül telis-tele vannak kövekkel. Amikor ezt kitaláltam, arra nem gondoltam, hogy míg én naivan összegyűjtöm a falu köveit, hogy abból épüljön a faluház, ma elterjed, hogy ezek már annyira csórók, hogy ők koldulják össze a köveket. Mondtam magamban, hogy jöttök ti még hozzám. És tényleg, amikor már majdnem

kész volt a ház, jöttek az emberek és hoztak egy-egy téglát a kőműveseknek, hogy „Mester úr, tessék egy láda sört kap, ha ezt is befalazza”. Szóval rájöttek, hogy az jó, ha ott van a saját kövük is.

Nos, ez volt az én nagy találmányom, nagy ötletem, hogy a közösség tere, ami egyben egy lépcsőház is egy átlátható többszintes galériás közlekedő és közösségi tér, egy fedett piazza. Egy kávéház, ahol meg lehet várni a gyereket, ameddig táncórája van, addig lehet beszélgetni a másikkal, érdemes ott lenni. Nem csak úgy beadom a

gyereket, aztán egy óra múlva jövek érte vissza. Ez a hely marasztal. Ennyit tudtam hozzátenni. És azt, hogy a háznak a részletei egészen apró szintig, tenyérnyi, emberi léptékig lebomoljanak, hogy át lehessen érezni ezt az épületet. Nem akarok belőle ideológiát gyártani, pusztán az átélést, a közösség átélését akarom a magam módján megmutatni.

Úgyhogy én azt tanácsolom önöknek, ha a jó sorsuk arra veti önöket, hogy új tereket hozhassanak létre – legyen ez új ház, vagy bővítése, átalakítása valamilyen térnek –, ne hagyják magukat a kollégák által megtéveszteni, megvezetni. Ne ideológiákat fogadjanak el, hanem a józan eszükkel gondolkodjanak. És ne felejtsek el azt, hogy ez a ház az önök szakmai programján nyugszik, de ahhoz, hogy kiteljesedjen, ahhoz nem elég egy építész, ahhoz a művészet más alkotóágait is be kell vonni – iparművészeket, belsőépítészeket –, hogy otthonos legyen az épület. Olyan, ami kifejezi az adott közösség lelkületét, mely szellemiségében kifejezi a közösség lelkületét történeteivel reményeivel, mindazzal ami megtörtént vele és ami megtörténhetett volna, s minazzal amit megtörténni vágyik.

TURI ATTILA 1959. december 13-án született Budapesten. A Budapesti Műszaki Egyetem Építész Karán 1985-ben diplomázott. Pályáját alapjaiban meghatározó momentum a Makovecz Imrével való találkozás: mester-tanítvány viszony, mely egy 30 éves szoros munkakapcsolattá és barátsággá nemesült. Részt vett a sevillai világkiállítás magyar pavilonjának tervezésében, kivitelezésében. 1990-től a Triskell Építésziroda vezető tervezője. 2012-től tagja a Magyar Művészeti Akadémiának, 2016-tól a Magyar Művészeti Akadémia Építőművészeti Tagozatának tagozatvezetője. Munkásságát 2003-ban Ybl Miklós-díjjal ismerték el. Honlap: www.turi-arch.hu